

„Ik heb dat artikel niet gelezen maar de maatschappij is ook nu nog niet atheïstisch en materialistisch. Wel meenen enkelen dat de maatschappij zoo is omdat zij zoo zijn en men altijd geneigd is alles door zijn eigen bril te bekijken. De „christelijke en maatschappelijke deugden” vormen nog altijd den grondslag van het maatschappelijk gebouw. Daar naast staan eenige onrustige geesten die de waarheid zoeken zooals zij die zien. Nu zou de wereld nooit de philosophie van Spinoza gekend hebben als hij niet den moed had gehad te breken met het verleden en ik neem dan ook niemand kwalijk dat ze dat ook willen doen . . . Als ze dan ook maar zoo knap worden als Spinoza.”

* * *

— „Nu zou ik nog graag uw meening hooren over liefdadigheid en werkverschaffing.”

„Liefdadigheid is een uiting van het gemoed en dus geen nauw te omschrijven verplichting, tenzij ze zóó is georganiseerd dat ze in den vorm van eene belasting is gegoten. En dan lijkt mij het Elberfeldtsche stelsel het beste, waarbij de gelden die door belasting bijeengebracht zijn, alleen in handen komen van hen die werkelijk onderstand behoeven. Daardoor wordt vermeden dat het geld, zooals nu, verkeerd wordt uitgegeven, ten koste van diegenen die het werkelijk moesten ontvangen.

„Wat werkverschaffing betreft, ben ik tegen al wat kunstmatig is. Men kan tijdelijk eenige werkzaamheden vervroegen en op dat oogenblik dus meer gelegenheid tot arbeid geven. Maar het creëren van werk alleen met het doel om werk te verschaffen acht ik meer een gevaar dan een voordeel omdat het producenten maakt *quand même*, die men alleen tijdelijk in 't leven houdt en dus deprecieeren wat ze voortbrengen omdat hun dat onverschillig laat. Dus worden ze gevaarlijke concurrenten van anderen die zonder tusschenkomst van derden moeten werken.

„Ik wil de stelling niet *absoluut* toepassen omdat men over elke economische waarheid soms moet heen stappen, mits men slechts erkent dat men zondigt en belooft, dat men het zoo mogelijk niet weer zal doen.

„Wat de werkloosheid zelf aangaat, zou ik wel willen opmerken dat men er heel weinig van weet. Men weet bijvoorbeeld niet of de werkloosheid nu grooter is dan vroeger, dan wel of ze meer vrijmoedig (alias onbescheiden) optreedt dan vroeger. Ik veroordeel het niet dat diegenen, die buiten hun schuld werkloos zijn, de aandacht op zich vestigen, maar wel dat zij den tegenwoordigen toestand als absoluut slecht voorstellen, bij gebrek aan kennis, noodig voor een vergelijkend overzicht.

„Nog dit over het demoraliseerende van werkverschaffing als het verschaft werk niet waard is wat er voor wordt uitgegeven: Dan voelt degene die dat werk doet, dat het niets dan een beleefde vorm voor een aalmoes is.

„Al wat op kunstmatigen grondslag berust, wreekt zich . . . of men moet nieuwe objecten van industrie weten te vinden. Als het mogelijk is, het speelgoed hier even goed te maken als in Neurenberg, *soit*. Als onze werklieden evenveel smaak en inventiegave en handigheid hadden, als zij die in Frankrijk het „article de Paris” scheppen . . . waarom dan niet? Maar men moet niet beginnen op een reeds geëxploiteerd gebied; dan geest men toe aan een communistisch idée. Want diegenen die nu produceeren, brengt men daardoor in den toestand van den werklooze zelf. Opheffend, nivelleert men.

„Nu zegt men wel: Ja maar, dat doet men toch niet als men goed laat